

Niall Ferguson

TRG IN STOLP

*Omrežja, hierarhije in
boj za globalni vpliv*

Niall Ferguson
TRG IN STOLP
*Omrežja, hierarhije in
boj za globalni vpliv*

Prevedel Sandi Kodrič

UMco

Ljubljana, 2018

Niall Ferguson
TRG IN STOLP
Omrežja, hierarhije in boj za globalni vpliv

THE SQUARE AND THE TOWER
Networks, Hierarchies and the Struggle for Global Power

Copyright © Niall Ferguson, 2017. All rights reserved.

© za Slovenijo UMco, d. d., 2018. Vse pravice pridržane.

Prevod: Sandi Kodrič

Izdajatelj in založnik: UMco d. d., zbirka Angažirano

Odgovorni urednik: dr. Samo Rugelj
Jezikovni pregled: Mira Turk Škraba
Oblikovanje ovitka in postavitev: Aleš Cimprič
Slika na naslovnici: Depositphotos
Številčenje kazala: Aljaž Krivec
Tisk: Primitus d. o. o.
Naklada: 400 izvodov, 1. natis
Ljubljana, 2018

Knjižno delo je izšlo v okviru programa, ki ga sofinancira
Javna agencija za knjigo Republike Slovenije.

Brez pisnega dovoljenja založbe je prepovedano reproduciranje, distribuiranje, javna priobčitev, predelava ali druga uporaba tega avtorskega dela ali njegovih delov v kakršnem koli obsegu ali postopku, skupaj s fotokopiranjem, tiskanjem ali shranitvijo v elektronski obliki, v okviru določil Zakona o avtorski in sorodnih pravicah.

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

061.251

FERGUSON, Niall

Trg in stolp : omrežja, hierarhije in boj za globalni vpliv /
Niall Ferguson ; prevedel Sandi Kodrič. - 1. natis. - Ljubljana :
UMco, 2018

Prevod dela: The square and the tower

ISBN 978-961-7050-25-7

296554496

*»Če bi prekinil molk, bi me moč zapustila;
dokler sem molčal, sem zadrževal svoje sovražnike v nevidni pajčevini.«*
George MacDonald

Vsebina

<i>Kazalo slik</i>	11
<i>Kazalo reprodukcij</i>	15
<i>Predgovor: Omreženi zgodovinar</i>	17

PRVI DEL

Uvod: Omrežja in hierarhije

1	Skrivnost iluminatov	29
2	Današnji omreženi čas	37
3	Omrežja, omrežja vsepovsod	43
4	Zakaj hierarhije?	50
5	Od sedmih mostov do šestih stopenj	54
6	Šibke vezi in viralne ideje	61
7	Različice omrežij	67
8	Ko se omrežja srečajo	73
9	Sedem uvidov	78
10	Illuminirani iluminati	81

DRUGI DEL

Vladarji in raziskovalci

11	Kratka zgodovina hierarhije	93
12	Prvo omreženo obdobje	100

13	Umetnost renesančnih kupčij	103
14	Odkritelji	106
15	Pizarro in Inki	112
16	Ko je Gutenberg srečal Lutra	117

TRETJI DEL
Pisma in lože

17	Ekonomske posledice reformacije	129
18	Izmenjava idej	131
19	Omrežja razsvetljenstva	138
20	Revolucionarna omrežja	144

ČETRTI DEL
Restavriranje hierarhij

21	Rdeče in črno	161
22	Od vrenja množic do tiranije	164
23	Vrnitev reda	169
24	Dinastija Saška-Coburg-Gotha	174
25	Dinastija Rothschild	178
26	Omrežja industrialcev	186
27	Od pentarhije do hegemonije	193

PETI DEL
Vitezi okrogle mize

28	Kraljevsko življenje	197
29	Imperij	201

30	Tajping	213
31	»Kitajci morajo proč«	218
32	Južnoafriška unija	224
33	Apostoli	232
34	Armagedon	249

ŠESTI DEL
Kuge in godci

35	Zeleni plašč	259
36	Kuga	272
37	Načelo voditelja	282
38	Padec zlate internacionale	286
39	Peterica	297
40	Bežno srečanje	309
41	Ella v popravnem domu	318

SEDMI DEL
Obvladati džunglo

42	Dolgotrajni mir	333
43	General	336
44	Kriza kompleksnosti	344
45	Vplivno omrežje Henryja Kissingerja	352
46	V dolino	369
47	Propad sovjetskega imperija	377
48	Triumf moža iz Davosa	383
49	Zlom angleške centralne banke	389

OSMI DEL
Babilonska knjižnica

50	11. september 2001	409
51	15. september 2008	418
52	Država paragrafov	425
53	Splet 2.0	429
54	Odstopanje	440
55	Tvitanje med revolucijo	446
56	9. november 2016	471

DEVETI DEL
Sklep: Kiberija pred vrati

57	Metropolis	485
58	Izpad omrežja	489
59	FANG, BAT in EU	507
60	Nazaj k trgu in stolpu	515
	<i>Sklepna beseda: Originalni par trga in stolpa</i>	523
	<i>Dodatek</i>	531
	<i>Končne opombe</i>	539
	<i>Bibliografija</i>	599
	<i>Imensko in stvarno kazalo</i>	653

Kazalo slik

- 1: Zarota za vladanje svetu
- 2: Delno omrežje prehranjevanja na »škotski tektonski plošči« v severozahodnem Atlantiku
- 3: Googlov grafikon pogostosti pojavljanja besed network (omrežje) in hierarchy (hierarhija)
- 4: Eulerjeva shema 1 iz njegovega dela *Solutio problematis ad geometriam situs pertinentis* (1741)
- 5: Poenostavljeni graf Eulerjevega problema königsberških mostov
- 6: Temeljni koncepti teorije omrežij
- 7: Preprosto (vendar tragično) omrežje: Shakespearov *Hamlet*
- 8: Različice omrežij
- 9: Hierarhija: posebna zvrst omrežja
- 10: Omrežje Medičejcev
- 11: Omrežje »zavzetja«
- 12: Angleško protestantsko omrežje tik pred usmrtnitvijo Johna Bradforda
- 13: Trgovinsko omrežje britanske Vzhodnoindijske družbe med letoma 1620 in 1824
- 14: Voltairovo omrežje dopisovanja
- 15: Parodija avtorja Jamesa Scotta na Rafaelovo fresko Atenska šola, po siru Joshui Reynoldsu (1751)
- 16: Revolucionarno omrežje v Bostonu leta 1775

- 17: Dinastija Saška-Coburg-Gotha
- 18: »Omrežje parnega stroja«
- 19: Omrežja znanstvenih praks v 19. stoletju; vzpon nemških univerz
- 20: »Angleška hobotnica. Hrani se samo z zlatom!«
- 21: Mit o omrežju lorda Milnerja
- 22: Skupina Bloomsbury okoli leta 1925
- 23: Potek razvijanja odnosov med protagonisti prve svetovne vojne 1872–1907
- 24: *Die Ausgesaugten* (»Izmozgani«)
- 25: Sama v Berlinu
- 26: Sovjetska organiziranost znanosti pod Stalinom
- 27: Organizacijska zgradba General Motorsa Alfreda Sloana (1921)
- 28: General sir Walter Walker, heroj vojaških operacij na Borneu, pionir protigverilskega vojskovanja
- 29: William Phillips ob MONIAC-u
- 30: Omrežje ega Richarda Nixona na podlagi njegovih memoarov
- 31: Omrežje ega Henryja Kissingerja na podlagi njegovih memoarov
- 32: Združeno omrežje egov administracij Nixona in Forda na podlagi vseh memoarov članov
- 33: Usmerjeno omrežje Nixonove in Fordove administracije
- 34: Shema omrežja Arpanet, 1977
- 35: Gibanja, ki so sestavljala omrežje poljske opozicije 1980–1981
- 36: Nelson Mandela ob Klausu Schwabu v Davosu januarja 1992

- 37: Shema globalnega omrežja salafistov okoli leta 2004
- 38: Vstajniška omrežja: diagram iz Priročnika kopenske vojske za protigverilsko delovanje (izdaja iz leta 2014)
- 39: Diagrami povezanosti omrežij v mednarodnem finančnem sistemu
- 40: Uporaba mobilnih telefonov in socialnih omrežij v ZDA, Egiptu in na Kitajskem, 2010
- 41: Omrežje Al Kaide skozi oči Američanov, 2012
- 42: Tajni diagram, ki opisuje nadzorovalni program PRISM agencije NSA
- 43: Mogočna država ima majhen problem: sesutje spletne strani HeathCare.gov leta 2013
- 44: Šestinšestdeset najpomembnejših računov na Twitterju, ki »podpirajo džihad in mudžahedine«
- 45: Sledilci vodilnih kandidatov na socialnih omrežjih v predsedniških kampanjah v letih 2008 in 2016
- 46: Kampanja Hillary Clinton leta 2016: neuspešna hierarhična struktura
- 47: Trumpovo spletno socialno omrežje, 2016
- 48: Cene in količina knjig ter osebnih računalnikov med letoma 1490 in 1630 ter med letoma 1977 in 2004
- 49: Satirični omrežni diagram najpomembnejših ameriških tehnoloških podjetij
- 50: Omrežja članov centralnega komiteja kitajske komunistične partije
- 51: Lorenzettijeva vizija maligne hierarhije z ustoličeno diabolično Tiranijo

Kazalo reprodukcij

- 1: Mural v katedrali sv. Marije Vnebovzete na otoku Torcello pri Benetkah
- 2: Eden od »sociogramov« medsebojnih odnosov v dekliškem popravnem domu v Hudsonu v ameriški zvezni državi New York
- 3: Homofilija na delu: omrežje srednješolskih prijateljstev in nacionalne longitudinalne raziskave zdravja od adolescence do odraslosti
- 4: Zvezna vlada ZDA kot hierarhija, 1862
- 5: Zvezna vlada ZDA kot hierarhija, 2010
- 6: Trg in stolp: Piazza del Campo v Sieni. Na trg meče senco stolp Torre del Mangia.
- 7: Cantinov zemljevid sveta (1502)
- 8: Reformacija kot velika motnja: pokol hugenotov (protestantov) na šentjernejsko noč, Pariz, 1572
- 9: Obnova hierarhije? Gerard ter Borch, *Ratifikacija sporazuma iz Münstra*, 15. maj 1648
- 10: 37.062 evropskih lokacij, ki označujejo kraje rojstva in smrti 120.211 pomembnih posameznikov
- 11: Omrežje iz 18. stoletja: Johnstoni so prikazani kot modri krogci, njihovi znanci (vključno s prijatelji in tekmeči) pa kot rdeči krogci.
- 12: George Washington, ustanovni oče in prostozidar
- 13: Dunajski kongres: »torto kraljev« se je dalo razrezati samo s pomočjo finančnega omrežja Rothschildov.

- 14: Angoulême: francosko provincialno omrežje iz 18. stoletja
- 15: Omrežje družbe Eastern Telegraph Co., 1894
- 16: *Protikitajski zid* Friedricha Gratza, iz časopisa *Puck* (1882)
- 17: Evropa leta 1914: nemški satirični zemljevid
- 18: Prva izdaja *Zelenega plašča* Johna Buchana
- 19: Stalin za krmilom: vrhovni poveljnik hierarhije totalitarnega obdobja
- 20: Isaiah Berlin in Ana Ahmatova v Leningradu, novembra 1945, avtor Leopold Plotek
- 21: *Druga svetovna vojna* ali *Kako pripraviti mladeniče, da storijo, kar jim naročite*
- 22: Kulski in nekulski podjetnik: Steve Jobs in Bill Gates leta 1991
- 23: Vodnika elektronske črede: Stan Druckenmiller in George Soros, 1992
- 24: Omrežje zarotnikov 11. septembra, vizualizacija Valdisa Krebsa iz leta 2002
- 25: Ekonomska kompleksnost: graf globalnega izvoza
- 26: Trumpov svet: omrežje predsednika Donalda J. Trumpa
- 27: Sedež Facebooka
- 28: Trumpov nebotičnik

Predgovor

Omreženi zgodovinar

Živimo v omreženem svetu; tako nam vsaj ves čas dopovedujejo. Pojem omrežja, ki ga do konca 19. stoletja tako rekoč nismo poznali, je zdaj vseprisoten, tako v samostalniški kot v glagolski obliki. Ambicioznim mladim povzpeticom je vedno vredno iti na naslednjo zabavo, če ne zaradi drugega, pa zaradi »mreženja«. Spanec jim utegne biti vabljev, toda strah pred zamujanjem nečesa pomembnega jih premami. Za stare godrnjave outsajderje pa ima beseda omrežje drugačno konotacijo: sum, da svet nadzorujejo vplivna in ekskluzivna omrežja, ki jih tvorijo bankirji, establišment, sistem, Judi, prostozidarji, iluminati. Skoraj vsa literatura o tem je zanič. Pa vendar je malo verjetno, da bi se vse te teorije zarote toliko časa obdržale, če taka omrežja sploh ne obstajajo.

Problem s teoretiki zarote je, da kot užaljeni outsajderji ne razumejo in napačno prikazujejo način delovanja omrežij; domnevajo, da elitna omrežja na skrivaj in z lahkoto obvladujejo formalno oblastno strukturo. Moje raziskave – in moje izkušnje – kažejo, da ni tako. Prav nasprotno: neformalna omrežja imajo do etabliranih institucij ambivalenten odnos, včasih celo sovražnega. Poklicni zgodovinarji smo do nedavnega skoraj ignorirali vlogo neformalnih omrežij. Še danes večina akademskih zgodovinarjev raje proučuje tiste institucije, ki proizvajajo in ohranjajo arhive, kot da one, ki za seboj ne puščajo

papirnate sledi, ne veljajo nič. Mene samega so raziskave in osebne izkušnje naučile, da se ogibam tiraniji arhivov. Pogosto so prav največje spremembe v zgodovini dosežki najskromneje dokumentiranih, neformalno organiziranih skupin ljudi.

Ta knjiga govori o neenakomernem toku zgodovine. V njej ločim dolge epohe, v katerih so človeštvu vladale hierarhične strukture, in redkejša, a dinamičnejša obdobja, v katerih so bila v ospredju omrežja, delno zaradi tehnoloških sprememb. Poenostavimo: kadar vlada hierarhija, je vaša moč sorazmerna s stopničko na lestvici, na kateri se nahajate v svoji državi, korporaciji ali kaki drugi vertikalno organizirani instituciji. Ko pa so na prizorišču omrežja, ste močni toliko, kolikor velja vaš položaj v eni od horizontalno strukturiranih družbenih skupin. Seveda je taka dihotomija med hierarhijo in omrežjem preveliko poenostavljanje, vseeno pa naj njeno uporabnost ilustriram z osebno anekdoto.

Nekega večera v februarju 2016, ko sem imel v delu prvi osnutek tega predgovora, sem se udeležil predstavitve neke knjige. Gostitelj srečanja je bil bivši župan New Yorka, avtor knjige je bil kolumnist *Wall Street Journala* in nekdanji pisec govorov za ameriškega predsednika. Mene je tja povabil glavni urednik medijske družbe Bloomberg News, ki sem ga spoznal pred več kot četrto stoletja, ko sva študirala na istem kolidžu v Oxfordu. Na zabavi sem se pogovarjal še s približno desetimi drugimi ljudmi; med njimi so bili predsednik nacionalnega Sveta za mednarodne odnose, glavni direktor Alcoa, enega največjih ameriških industrijskih podjetij, urednik pisem bralcev pri *Wall Street Journalu*, voditeljica s televizije Fox News, članica newyorškega kluba Colony in njen mož, ter mladi pisec govorov, ki se mi je predstavil tako, da je omenil, da je prebral eno od mojih knjig (to je brez dvoma učinkovit način ogovarjanja profesorjev).

Po eni strani je razumljivo, zakaj sem se znašel na tisti zabavi. Dejstvo, da sem zaporedoma raziskoval ali poučeval na

priznanih univerzah (Oxford, Cambridge, New York, Harvard in Stanford), me samodejno uvršča v številna omrežja alumnov. Ker delujem kot pisec in profesor zgodovine, se udeležujem raznih političnih srečanj, kot sta svetovni ekonomski forum in sestanki skupine Bilderberg. Včlanjen sem v tri londonske klube in enega newyorškega. Trenutno sem član treh upravnih odborov: globalne družbe za upravljanje premoženja, britanskega možganskega trusta in newyorškega muzeja.

Kljub temu da sem razmeroma dobro »omrežen«, nimam skoraj nikakršne moči. Na tisti zabavi se je zgodil zanimiv pripetljaj: nekdanji župan je namignil, da bi utegnil kot neodvisni kandidat sodelovati na naslednjih predsedniških volitvah v ZDA. No, jaz ne bi mogel voliti zanj, saj sem britanski državljan. Prav tako ne bi niti njemu niti kateremu koli drugemu kandidatu nič pomagalo moje priporočilo. Velika večina Američanov meni, da smo akademiki zelo oddaljeni od resničnega življenja običajnih ljudi. Za razliko od mojih nekdanjih kolegov na Oxfordu nimam niti vpliva na sprejem dodiplomskih študentov. Ko sem poučeval na Harvardu, sem lahko podeljeval dobre ali manj dobre ocene, vendar nisem mogel niti najmanj sposobnim preprečiti, da bi diplomirali. Pri sprejemu doktorskih kandidatov sem imel samo en glas od mnogih v univerzitetnem senatu, tudi pri tem torej nobenega pravega vpliva. Nekaj moči imam znotraj svojega svetovalnega podjetja, toda v petih letih sem jo uporabil samo enkrat, da sem nekoga odpustil. Sem oče štirih otrok, toda moj vpliv nanje – da sploh ne omenjam kakršne koli oblasti nad njimi – je zanemarljiv. Celo najmlajši, ki šteje le pet let, se je že naučil kljubovanja moji avtoriteti.

Skratka, nisem zelo hierarhična oseba. Po lastni izbiri sem bolj človek omrežij kot hierarhij. Kot dodiplomec sem užival v nerazslojenem univerzitetnem okolju, zlasti v obilju raznih ad hoc študentskih društev in družb. Moji najljubši izkušnji na

Oxfordu sta bili igranje kontrabasa v džezovskem kvintetu – ta orkester se še danes ponaša s tem, da nima vodje – in sodelovanje v političnem debatnem krožku *The Canning*. Za akademsko kariero sem se odločil, ker sem imel v svojih zgodnjih dvajsetih letih veliko raje svobodo kot denar. Ko sem videl svoje vrstnike in njihove očete, zaposlene v tradicionalnih, vertikalnih upravljaljskih strukturah, sem se zgražal. Po drugi strani pa sem opazoval svoje profesorje na Oxfordu – učenjake v organizaciji, ki izvira iz srednjega veka, državljane antične republike besed, suverene v svojem proučevanju – in zahrepenel, da bi šel tudi sam po njihovih udobnih, lahkotnih stopinjah. Ker mi je akademski poklic prinašal bistveno manj denarja, kot so očitno pričakovale ženske v mojem življenju, sem se trudil zaslužiti več, ne da bi se moral podvreči pravi službi. Udinjal sem se kot svobodni novinar, največkrat kot honorarni kolumnist, kvečjemu kot pisec z delnim delovnim časom. Ko sem začel s televizijskimi oddajami, sem pisal scenarije kot zunanji pogodbenik, kasneje pa sem ustanovil lastno produkcijsko hišo. Podjetništvo se je prilegalo moji ljubezni do svobode, ob tem pa lahko rečem, da sem postal podjetnik bolj zaradi ohranjanja svobode, kot zato da bi obogatel. Najbolj uživam ob pisanju knjig o temah, ki me zanimajo. Najboljši projekti – zgodovina Rothschildovih bank, kariera Siegmunda Warburga, življenje Henryja Kissingerja – so prišli do mene od članov mojega omrežja. Šele nedavno sem se zavedel, da obstajajo tudi knjige o omrežjih.

Nekateri moji vrstniki so se gnali za zaslužki, da bi čim prej obogateli; le redkim je to uspelo brez pogodbenega služenja, največkrat je šlo za službe v bankah. Drugi so hlepeli po moči; vzpenjali so se po strankarskih stopničkah in bi verjetno danes najraje pozabili na ponižanja, ki so jih morali prestati ob tem. Brez dvoma se najdejo poniževanja tudi v zgodnjih letih akademske kariere, vendar je to vseeno neprimerljivo s

pripravnistvom pri Goldman Sachs ali s strankarskim aktivistom za poraženega kandidata opozicijske stranke. Vstop v hierarhijo je praviloma povezan s pohlevnostjo in malo cenjenimi opravili. Vendar pa danes nekateri moji sošolci z Oxforda kraljujejo kot direktorji ali ministri. Njihove odločitve lahko neposredno vplivajo na razporejanje milijonov dolarjev, včasih pa celo na usode celih narodov. Žena nekega mojega nekdanjega oxfordskega sošolca, ki je šel v politiko, se mu je nekoč pritožila zaradi nadur, pomanjkanja zasebnosti, nizke plače, premalo dopustov in negotove zaposlitve v politiki zaradi volitev. »Prav dejstvo, da sem pripravljen prenašati vse to,« je odvrnil, »dokazuje, kako *imenitna* reč je moč.«

Toda ali je res? Ali ni danes bolje biti dobro omrežen, kar nam daje vpliv, namesto v hierarhiji, kar nam daje moč? Kaj bi bilo ljubše vam? Vsak od nas je neizogibno član več kot ene hierarhije. Vsi smo državljani najmanj ene države. Veliko nas je zaposlenih v velikem podjetju (in presenetljivo veliko podjetij je še vedno v večinski državni lasti ali pod državnim nadzorom). Večina mlajših od dvajset let, ki živijo na Zahodu, je verjetno v eni od izobraževalnih institucij, in te so hierarhične, četudi morebiti trdijo drugače. (Že res, da ima rektorica Harvarda malo oblasti nad rednim profesorjem, toda rektorica in dekani pod njo imajo veliko moči nad vsemi ostalimi, od brucev do najpametnejših izrednih profesorjev.) Precejšen del mladih moških in žena po svetu – sicer manjši kot kadar koli v zadnjih štiridesetih stoletjih – službuje v vojski, ki je najbolj hierarhična organizacija od vseh. Če ste nekomu podrejeni, pa četudi je to le nadzorni svet podjetja, potem ste znotraj hierarhije. Čim več ljudi imate pod seboj, tem bolj ste oddaljeni od njenega dna.

Vseeno pa danes pripadamo večjemu številu omrežij kot hierarhij, in s tem ne mislim na Facebook, Twitter in druga računalniška socialna omrežja, ki so nastala na spletu v zadnjem desetletju. Imamo omrežja sorodnikov (rodbine na Zahodu

praviloma niso več hierarhične), prijateljev, sosedov ali ljubiteljev iste prostočasne aktivnosti. Vsi smo alumni šol. Mnogi smo navijači nogometnih moštev. Smo člani klubov in društev, podporniki dobrodelnih organizacij. Celo našo udeležbo v hierarhičnih organizacijah, kot so cerkvene skupnosti in politične stranke, lahko štejemo bolj za mreženje kot pa za delo, ker to počnemo prostovoljno, ne pa za denar.

Svetova hierarhij in omrežij se prepletata in komunicirata med seboj. Znotraj vsake velike korporacije so omrežja, ki se močno razlikujejo od uradne organizacijske strukture. Ko podrejeni obtožijo šefa, da je do nekaterih pristranski, to dejansko pomeni, da imajo neformalni odnosi v omrežju prednost pred formalnimi procesi, kakršne zapoveduje kadrovska služba. Ko se ob pijači srečajo delavci različnih podjetij, se preselijo iz vertikalnega stolpa korporacije v horizontalni trg družabnega omrežja. Pomembno pri tem je, da ko se srečajo posamezniki z različno močjo v hierarhičnih strukturah, ima njihovo mreženje lahko daljnosežne posledice. Pisatelj Anthony Trollope je v znamenitih romanih o družini Palliser zaobjel razliko med formalno močjo in neformalnim vplivom, ko je prikazal, kako se viktorijanski politiki med seboj obtožujejo v spodnjem domu britanskega parlamenta in kako se pozneje zaupljivo pomenkujejo v londonskih klubih, ki jim vsi pripadajo. V tej knjigi želim pokazati, da taka omrežja najdevamo v vsej zgodovini človeštva in da so pomembnejša, kot je menila večina piscev dosedanjih zgodovinskih knjig.

V preteklosti zgodovinarji niso bili zelo večji rekonstruiranja nekdanjih omrežij. To področje je bilo zanemarjeno tudi zato, ker se je tradicionalna zgodovina v glavnem zanašala na dokumentarne vire, ki so jih proizvajale hierarhične institucije, kot npr. države. Tudi omrežja imajo zapiske, a jih ni lahko najti. Spomnim se, kako sem kot zgodovinarski zelenec, podiplomski študent, prišel v hamburški državni arhiv, kjer so

me usmerili v osupljivo sobo, v kateri so kraljevale *Findbücher* – ogromni v usnje vezani zvezki zapiskov v komajda čitljivi staronemški pisavi, ki so vsebovali kazalo arhiva. Te so me vodile k brezštevilnim poročilom, korespondencam in zapisnikom, ki so jih proizvedle razne veje stare birokracije hanzeatske mestne državnice. Živo se spominjam listanja po knjigah iz obdobja, ki me je zanimalo, in kako grozno sem bil razočaran, ker na tistih straneh ni bilo niti za ščepec zanimivega. Predstavljate si lahko, kako močno sem si oddahnil, ko sem po nekaj tednih brezplodnega brskanja prišel v sobico s pohištvom iz hrastovega lesa, v kateri so domovali zasebni zapiski bankirja Maxa Warburga, čigar sina Erica sem imel priložnost spoznati na neki čajanki na britanskem konzulatu. Po nekaj urah pregledovanja gradiva sem spoznal, da mi bo Warburgova korespondenca s člani njegovega omrežja omogočila več vpogleda v zgodovino nemške hiperinflacije v zgodnjih dvajsetih letih 20. stoletja (to je bila tema, ki sem si jo izbral) kot vsi drugi dokumenti v državnem arhivu.

In vendar sem, tako kot večina zgodovinarjev, ležerno razmišljal in pisal o omrežjih. V glavi sem imel okvirno shemo povezanosti Warburga z drugimi člani nemško-judovske elite s sorodstvenimi, poslovnimi in prijateljskimi vezmi. Vseeno pa nisem dovolj temeljito razmišljal o tem omrežju. Dovolj mi je bilo to družino označiti za »družabni krog«, kar je zelo neprecizna oznaka. Na žalost nisem bil nič bolj sistematičen nekaj let pozneje, ko sem se lotil pisanja zgodovine vseh prepletenih bank družine Rothschild. Preveč sem se osredinjal na družinski rodovnik in na neredko sklepanje zakonskih zvez med sorodniki, premalo pa na širše omrežje agentov in pridruženih bank, ki je bilo ravno tako pomembno v procesu, ki je pripeljal do tega, da so postali najbogatejša rodbina v 19. stoletju. Če bi to počel danes, bi več pozornosti posvetil tistim zgodovino piscem iz sredine 20. stoletja, npr. Lewisu Namieru ali Ronaldu

Symeu, ki so uveljavili prozopografijo (kolektivno biografijo), tudi zato da bi malo bolj v ozadje potisnili ideologijo kot samostojno zgodovinsko igralko. Vendar pa njihovi naporji niso obrodili sadov v obliki formalne analize omrežij. Povrhu vsega pa je za njimi prišla generacija socialističnih zgodovinarjev, ki so propagirali vzpenjanje in propadanje družbenih razredov kot gonilno silo zgodovinskih sprememb. Sam sem se naučil, da so elite Vilfreda Pareta – od »odličnikov« revolucionarne Francije do »častivrednežev« wilhelmske Nemčije – na splošno v zgodovinskem dogajanju bolj pomembne od Marxovega razrednega boja, vendar pa se nisem naučil analiziranja struktur teh elit.

Ta knjiga je poskus popravljanja tovrstnih napak. Bralcu pripoveduje zgodbo o interakciji med omrežji in hierarhijami iz različnih znanstvenih disciplin, od ekonomije do sociologije, od nevroznanosti do organizacijskih ved. Osrednja teza knjige je, da so bila socialna omrežja v zgodovini vseskozi bolj pomembna, kot so priznavali zgodovinarji, ki so pretežno obremenjeni s hierarhičnimi strukturami, kot so države. Še najbolj je to veljalo v dveh obdobjih. Prva »omrežena era« je sledila iznajdbi tiskarskega stroja v Evropi v poznem petnajstem stoletju in je trajala do konca osemnajstega stoletja. Druga era pa je »naš čas«, sodobnost, ki se začne po letu 1970, pri čemer pa utemeljujem, da je tehnološka revolucija, ki jo pripisujemo Silicijevi dolini, bolj posledica kot pa vzrok krize hierarhičnih institucij. Vmesno obdobje, približno od leta 1790 do leta 1970 je bilo zaznamovano z nasprotnim trendom. Hierarhične institucije so krepile svoj primež in uspešno zatirale ali pa pridruževale omrežja. Hierarhična moč je zenit dosegla sredi 20. stoletja – v dobi totalitarnih režimov in totalne vojne.

Sumim, da ne bi prišel do tega spoznanja, če ne pisal biografije enega najsposobnejših »networkerjev« moderne dobe, Henryja Kissingerja. Ko sem bil približno na polovici tega projekta – prvi zvezek sem končal, za drugega pa sem imel zbrano

gradivo –, se mi je utrnila zanimiva misel. Ali Kissinger dolguje svoj uspeh, slavo in ugled samo svojemu intelektu in neuklonljivi volji ali pa tudi svoji izjemni sposobnosti vzpostavljanja odnosov, ne le s kolegi v Nixonovi in Fordovi administraciji, temveč tudi z ljudmi zunaj državnega aparata: z novinarji, lastniki časopisov, tujimi veleposlaniki in šefi držav – pa celo s hollywoodskimi producenti? Velik del te knjige sintetizira (upam, da brez pretiranega poenostavljanja) raziskave drugih učenjakov, ki sem jih kajpak ustrezno citiral. Zadeva o Kissingerjevem omrežju pa je, tako mislim, moj originalni poskus obravnave tega vprašanja.

Tudi ta knjiga je proizvod omrežja. Najprej moram omeniti direktorja in člane organizacije Hoover Institution, v kateri je bila napisana, pa tudi njene nadzornike in donatorje. V času, ko je intelektualna raznolikost izmed vseh možnih raznolikosti na univerzah najmanj cenjena, je Hoover ena redkih trdnjav neodvisnega razmišljanja in raziskovanja. Zahvaljujem se tudi svojim nekdanjim kolegom na Harvardu, s katerimi še naprej izmenjujem mnenja, kadar obiščem Belferjev center na Kennedyjevi šoli in Center za evropske študije, ter novo pridobljenim kolegom na Šoli za mednarodne odnose univerze Johns Hopkins ter na Schwarzmanovem kolidžu pekinške univerze Tsinghua.

Sarah Wallington in Alice Han sta bili neprecenljivi raziskovalni asistentki. Ravi Jacques, Manny Rincon-Cruz in Keoni Correa so močno izboljšali kakovost omrežnih diagramov in komentarjev k njim. Veliko izjemno domišljenih pripomb na članke in prezentacije so mi posredovali (če naj omenim samo tiste, ki so komentirali pisno) Graham Allison, Pierpaolo Barbieri, Joe Barillari, Tyler Goodspeed, Micki Kaufman, Paul Schmelzing in Emile Simpson. Zgodnje osnutke knjige so prebrali mnogi prijatelji, kolegi in eksperti, ki sem jih poprosil za mnenje. Pisne komentarje osnutkov so mi poslali Ruth Ahnert,

Teresita Alvarez-Bjelland, Marc Andreessen, Yaneer Bar-Yam, Joe Barillari, Alastair Buchan, Melanie Conroy, Dan Edelstein, Chloe Edmondson, Alan Fournier, Auren Hoffman, Emmanuel Roman, Suzanne Sutherland, Elaine Treharne, Calder Walton in Caroline Winterer. Koristne komentarje zadnjega dela knjige so mi posredovali William Burns, Henri de Castries, Mathias Döpfner, John Elkann, Evan Greenberg, John Micklethwait in Robert Rubin. Za dovoljenje, da citiram njihova še ne objavljena dela, se zahvaljujem Glennu Carrollu, Petru Doltonu, Pauli Findlen, Francisu Fukuyami, Jasonu Hepplerju, Matthewju Jacksonu in Franziski Keller. Pri raziskovanju zgodovine iluminatov so mi pomagali Lorenza Castella, Reinhard Markner, Olaf Simons in Joe Wäges.

Kot ponavadi me je kot knjižni agent izvrstno zastopal Andrew Wylie s kolegi, med katerimi moram omeniti Jamesa Pullena. Ponovno sem imel privilegij, da sta uredniško delo knjige opravila Simon Winder in Scott Moyers, ki spadata med najbolj izurjene urednike današnjega angleško govorečega dela sveta. Nikakor ne morem izpustiti svojega lektorja Marka Handsleyja, zvestega prijatelja in korektorja Jima Dicksona ter grafičnega oblikovalca Fred Courtrighta.

Nazadnje se zahvaljujem svojim otrokom Felixu, Freyi, Lachlanu in Thomasu, ki se nikoli niso pritoževali, da me delo odvrča od preživljanja časa z njimi. Otroci so moj vir navdiha in radosti ter razlog za ponos. Moja žena Ayaan je potrpežljivo prenašala moje pretirano uporabo besed omrežje in hierarhija v najinih pogovorih. O obeh oblikah organizacije me je naučila več, kot sama ve o tem. Ljubeče se ji zahvaljujem.

To knjigo posvečam svojemu pokojnemu očetu Campbellu Fergusonu, ki ga močno pogrešam. Upam in molim, da bo v času izida te knjige prišel na svet in nosil njegovo ime njegov šesti vnuk.

PRVI DEL

Uvod:
Omrežja in hierarhije

1

Skrivnost iluminatov

Davno tega, pred dvema stoletjema in pol, je delovalo skrivno združenje, ki je hotelo spreminjati svet. Ustanovljeno je bilo v Nemčiji le dva meseca, preden je trinajst britanskih kolonij v Ameriki razglasilo svojo neodvisnost. Organizacija si je nadela ime *Illuminatenorden* – red iluminatov. Njeni cilji so bili visoki. Pravzaprav jo je njen ustanovitelj sprva hotel imenovati Bund der Perfektibilisten (Zveza perfektibilistov). Eden od članov reda se je pozneje spominjal ustanoviteljevih besed o namenu reda, ki naj bi postal:

združenje, ki naj bi si s skrivnimi in varnimi metodami prizadevalo za prevlado vrlin in modrosti nad neumnostjo in zlobo; združenje, ki bo svoje člane naučilo plemenitosti in veličine; ki jim bo zagotovilo nagrado za stremenje k popolnosti v tem svetu, ki jih bo ščitilo pred pregonom in zatiranjem in ki bo zavezovalo roke vsem vrstam despotov.¹

Končni cilj reda je bil »posvetiti s sončnimi žarki razuma na dojemanje ljudi, kar bo razpihalo oblake praznoverja in predsodkov«. Njegov ustanovitelj je razglasil: »Moj namen je prispevati k zmagi razuma.«² Njegove metode so bile, po eni strani, prosvetljevalne. Po statutu iz leta 1781 je bil »edini namen zveze izobraževanje, ne z deklaracijami, pač pa s spodbujanjem in nagrajevanjem vrlin«.³ Vendar pa naj bi iluminati delovali kot strogo tajna bratovščina. Člani so si nadeli vzdevke, ki so

večinoma izvirali iz antične Grčije ali starega Rima. Ustanovitelj se je tako imenoval »brat Spartak«. Bile so tri stopnje članstva – novinec, minerval* in razsvetljeni minerval. Nižji člani so imeli le malo uvida v cilje in metode reda. Člani so zasnovali dodelane iniciacijske rituale, med drugim zaprisego tajnosti, katere kršitev se kaznuje z grozljivo usmrtnitvijo. Vsak kandidat za članstvo je bil podrejen nekemu članu, čigar prave identitete ni poznal.

Sprva je bilo iluminatov le peščica. Ustanovnih članov je bilo le nekaj, večinoma so bili študentje.⁴ Še dve leti po ustanovitvi jih je bilo le petindvajset. Decembra 1779 jih je bilo 60. Potem pa je v nekaj letih članstvo naraslo na več kot 1.300.⁵ V zgodnjem obdobju je red deloval pretežno v Ingolstadt, Eichstät, tu in Freisingu, nekaj članov pa so imeli v Münchnu.⁶ Po letu 1780 se je njihovo omrežje širilo po vsej Nemčiji. Poleg tega pa so medse sprejeli impresivno število nemških knezov: Ferdinand, knez Brunswick-Lüneburg-Wolfenbüttel, Karl, knez Hessen-Kassla, Ernest II., vojvoda Saxe-Weimar-Eisenacha.⁷ Med člani je bilo tudi na ducate drugih plemičev, kot npr. Franz Friedrich von Dittfurth in vzpenjajoči se zvezdnik renske duhovščine Carl Theodor von Dalberg.⁸ Nato so tudi njihovi svetovalci počasi postajali člani reda.⁹ Prihajali so tudi intelektualci, med drugim Johann Wolfgang von Goethe, filozofa Johann Gottfried Herder in Friedrich Heinrich Jacobi, prevajalec Johann Joachim Christoph Bode in švicarski učitelj Johann Heinrich Pestalozzi.¹⁰ Dramatik Friedrich Schiller se sicer ni včlanil, vendar pa je lik republikanskega revolucionarja markiza de Posa v *Don Carlosu* (1787) oblikoval po vzoru na enega od vodilnih iluminatov.¹¹ Vpliv tega gibanja je občutiti tudi v Mozartovi operi *Čarobna piščal* (1791).¹²

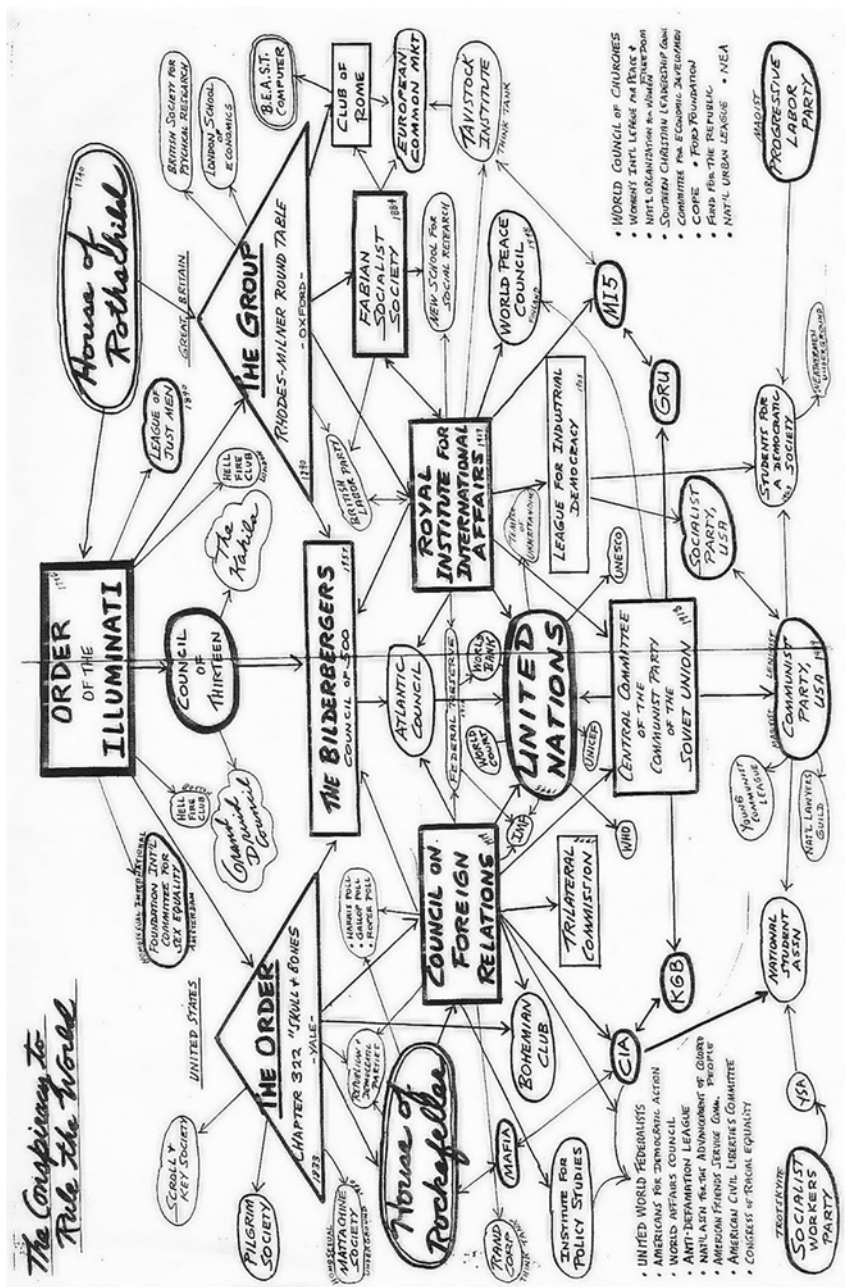
* Aluzija na Minervo, rimsko boginjo učenosti, oziroma grško Ateno. Insignije iluminatov so vsebovale sovo, ki sedi na odprti knjigi.

Nato pa je junija 1784 je bavarska vlada izdala prvega od treh dekretov, ki so v praksi prepovedali iluminatov, saj so jih obtoževali »izdajstva in sovražnosti do religije«. ¹³ Posebna preiskovalna komisija je začela čistiti akademsko in uradniško okolje in preganjati člane. Nekateri so pobegnili iz Bavarske, drugi so izgubili službe ali bili izgnani. Najmanj dva sta končala v zaporu. Ustanovitelj je našel zatočišče v mestu Gotha v Turingiji. Kar se tiče praktičnega delovanja, so bili iluminati že konec leta 1787 povsem razbiti, toda njihov sloves jih je preživel. Pruski kralj Friderik Viljem II. je dobival opozorila, da so iluminati še naprej nevarna subverzivna sila po vsej Nemčiji. Leta 1797 je eminentni škotski fizik John Robison objavil besedilo *Dokazi o zaroti proti vsem evropskim veram in vladam, ki jo vršijo skrivne družčine prostozidarjev, iluminatov in bralnih krožkov*. V njem je trdil, da »že petdeset let, pod varljivo pretvezo, da razsvetlujejo svet z baklo filozofije in razpihujejo oblake posvetnega in religioznega praznoverja, to združenje sistematično in zagrizeno deluje s ciljem IZKORENINITI VSE VERSKE INSTITUCIJE IN STRMOGLAVITI VSE VLADE V EVROPI«. Vrhunec delovanja tega združenja je bila po Robisonovem mnenju francoska revolucija. Nekdanji francoski jezuit Augustin de Barruel je istega leta 1797 zapisal isto obtožbo v svojih *Spominih o zgodovini jakobinstva*. »Celo najbolj grozljive rabote, izvršene med francosko revolucijo, so bile načrtovane in vnaprej premišljene. /.../ To je bil plod naklepne podlosti.« Barruel je imel jakobince za dediče iluminatov. Njegove obtožbe – ki jih je ponovil tudi Edmund Burke ¹⁴ – so hitro posvojili tudi v Ameriki, med prvimi je bil tedanji rektor univerze Yale Timothy Dwight. ¹⁵ Večji del 19. in 20. stoletja so imeli iluminati nezasluženo vlogo arhetipskih velezarotnikov. Richard Hofstadter je opisal, kako so postali primarni eksponenti »paranoidne veje ameriške politike«, ki je trdila, da brani prizadete in razžaljene pred »ogromno, razprostranjeno, učinkovito mednarodno mrežo, ki proti njim izvaja nizkotna

dejanja«. ¹⁶ Omenimo samo dva primera: iluminati so nastopali v protikomunističnih pamfletih Družbe Johna Bircha in v knjigi krščanskega konservativca Pata Robertsona *New World Order* (*Novi svetovni red*, 1991). ¹⁷

Mit o iluminatih je preživel vse do danes. Res je, da se nekaj sodobnih pisanj o tem izrecno uvršča v fikcijo, kot npr. trilogija *The Illuminatus!*, ki sta jo v sedemdesetih letih 20. stoletja izdala Robert Shea in Robert Anton Wilson, *Foucaultovo nihalo* Umberta Eca (1988), triler Dana Browna *Angeli in demoni* (2000) in film *Lara Croft: Tomb Raider* (2001). ¹⁸ Težje pa je razložiti, da je med ljudmi danes razširjeno prepričanje, da iluminati zares obstajajo in da so tako vplivni, kot so nekoč načrtovali njihovi tvorci. Vsekakor obstajajo številne spletne strani, ki trdijo, da predstavljajo illuminate, toda nobena od njih ne deluje prepričljivo ali profesionalno. ¹⁹ Na njih naletimo na trditve, da so bili nekateri ameriški predsedniki člani iluminatov, ne le John Adams in Thomas Jefferson, ²⁰ ampak tudi Barack Obama. ²¹ Ena od reprezentativnih tovrstnih pogrošnih tirad (ta žanr je zelo obsežen) opisuje illuminate kot »superbogato elito vplivnih pomembnežev, ki si želijo zaslužniti družbo«.

Iluminati imajo v lasti vse mednarodne banke, naftno industrijo, večino pomembnejših industrijskih in trgovskih podjetij. Infiltrirali so se v politiko in šolstvo, nadzorujejo delovanje večine svetovnih vlad. Lastijo si Hollywood in glasbeno industrijo. /.../ Iluminati vodijo trgovanje z mami-li. /.../ Vodilni kandidati za predsedniški položaj so skrbno izbrani izmed potomcev trinajstih rodbin iluminatov. /.../ Njihov glavni cilj je ustvariti svetovno vlado z njimi na čelu in z diktaturo zaslužniti družbo. /.../ Želijo ustvariti »zunanjo grožnje«, lažno invazijo vesoljcev, da bi se v strahu zaradi tega države sveta poenotile pod njimi.

SLIKA 1: Zaroća za vladanje svetu